

UVOD U BALKANIJU 2013

BALKANSKI GENIUS OČI U OČI SA EU

Migel Rodrigues Andreu

„Balkan ne očekuje da jednostavno bude otkriven.“

Paskali Kitromilides

Gert Kartrajt, muzički kritičar lista „Gardijan“, kaže da je sevdalinka „*dostojna poređenja sa španskim flamenkom i portugalskim fadom*“¹; da se u njenim tekstovima krije isti ljubavni sentiment kao i u arapskoj muzici i da se u njoj žudnja, dert i neostvarena ljubav prepliću u jednom muzičkom skladu prepunom erotike. Amira Medunjanin je najpoznatija pevačica sevdalinki — ovaj muzički kritičar nazvao ju je bosanskom Bili Holidej. Ipak, Medunjanin u svojoj muzici ne napušta džez i druge muzičke pravce; naime, sarađivala je sa „Mostar sevdah unionom“ koji je jedan od paradigmi muzičke fuzije Balkana i čiji su predstavnici bili poznati vokalni solisti, kao Šaban Bajramović ili Ljiljana Batler. Pomenuta bosanska pevačica navodi čak kao svoje uzore pevače Nika Kejva ili Šejna Mekgovana, kao i reference sa muzičkih scena koje su naoko veoma udaljene od folk muzike jugoistočne Evrope.

Amira Medunjanin je rođena u Sarajevu, perfektno govori engleski i izvesno vreme je radila kao prevodilac u Evropskoj komisiji. U jednom intervjuu iz 2007. rekla je da „*Bosna ima hiljadugodišnju istoriju ali je zbog rata postala nova zemlja, tako da i dalje tragamo za našim identitetom, a sevdah je njegov deo.*“² Potraga za identitetom dovodi do zamršenih socioloških prostora u kojima nisu bitna samo intimna osećanja ili podsvest pojedinca, već i način na koji se ovaj odnosi prema svetu. Za sociologa Džordža Herberta Meda, identitet je dijalog sa drugima, pri čemu je interakcija sa drugim ljudima ključna za formiranje ličnosti. Posmatrano iz ovog ugla, muzika je jedna od identitetskih manifestacija, ali je istovremeno i jedan od najuniverzalnijih oblika komunikacije u kome se kreativnost pojedinca i njeno ispoljavanje projektuju na druge pojedince, uspostavljajući društvenu vezu. U tome leži najveća vrednost Medunjaninove — u sposobnosti da putem svoje muzike komunicira sa drugim ljudima sa kojima naizgled nije nacionalno povezana, pri čemu uspeva da okupi veliku grupu sledbenika koji se u potpunosti identifikuju sa njenim

¹ „We were all close to go crazy“

<http://www.theguardian.com/music/2007/may/24/classicalmusicandopera.worldmusic> (Konsultovano 12.7.2013)

² Ibidem.

umetničkim stvaralaštvom i ne pridaju značaj njenom etničkom poreklu, ali ga istovremeno ni negiraju.

Raspad Jugoslavije izazvao je suprotan efekat. Nacionalizam je, što se podrazumevalo, izbio na površinu onda kada je nastao ideološki *vakuum* koji je doveo do kraja socijalizma. Opali su društveni stimulansi, dok se interakcija među ljudima sve više svodila na okvire nacionalnog identiteta i njegove najprizemnije kulturološke odrednice. Nove države bile su stvorene na osnovama kulturološke kosmologije većinskog naroda, a nacionalna pripadnost je postala model društvene homogenizacije. Izbijanje nacionalnog identiteta u prvi plan imalo je za posledicu jedno ograničeno poimanje društvenog života, što je kod mnogih ljudi dovelo do nekritičkog utapanja u sopstvenu naciju i veru. Pred ponorom promena, vera je postala važnija od ideja, dok je u ponašanju došlo do potiskivanja bilo kakvog ličnog izbora koji bi bio slobodniji i spontaniji.

Ta inertnost u odnosu na prošlost, koja je nastala čak i pre raspada Jugoslavije, vremenski se poklapa sa razvojem višestrukih političkih i ekonomskih odnosa proizišlih iz Mastroitskog ugovora i skiciranja današnje EU. Prošlo je od tada nešto više od 20 godina a rezultat su dve kontradiktorne inercije. Sa jedne strane, imamo jačanje etničkih odnosa na jugoistoku Evrope, a sa druge, buđenje evropejstva, koje podstiče komunikaciju i veze među ljudima sa sličnom idejom o onome što je zamišljeno kao projekat zajedništva, ali zajedništva u raznovrsnosti.

Balkanski narodi treba da se snađu u svetu koji je ekonomski i socijalno međuzavisan i koji se postepeno globalizovao, dok su oni postajali sve skućeniji u smislu političkog i kulturnog uticaja. Pripadnici ovih naroda sada moraju da sagledaju naciju kao instrument dominacije nad privatnom inicijativom, ali i kao pribežište od sopstvenih ograničenja, individualnih i kolektivnih. Reč je o dugom putu ka takvom modelu civilnog društva koji će okupiti sve njihove individualnosti oko zajedničke ideje o građanskoj pripadnosti. Upravo na to misli Amina Medunjanin kada kaže da je bosanski identitet cilj koji tek treba ostvariti.

Genius iz mašine

„Svako od nas je ne samo jedna ličnost, nego, naizmenično, mnogo njih. I ove naizmenične ličnosti, koje proizilaze jedna iz druge, često predstavljaju međusobno najneobičnije i najčudnije kontraste.“

Hose Enrike Godo

Postoji psihološko objašnjenje značaja interakcije za preoblikovanje ili redefinisane identiteta, koje prelazi iz sfere individualnog u sferu kolektivnog. U svom delu *The Ghost in the Machine* (1967), Artur Kestler uvodi termin *holon* (na grčkom *holos*). *Holon* je nešto što je istovremeno i celina za sebe i deo neke druge celine; to je sistem koji čini deo neke veće celine, kao što ćelija predstavlja deo tkiva, a da pri tom

zadržava svoju autonomiju budući da ima sopstveni nukleus. Može da bude istovremeno doživljen i kao celina i kao njen deo, isto kao što su atomi delovi molekula, a molekuli delovi ćelije. Posledica toga je da je celina više nego puki skup njenih delova, s obzirom da celina ima drugačiji sadržaj od svakog svog pojedinačnog dela. Primer bi moglo da bude slovo kao deo jedne reči, i reč kao deo jedne rečenice. Nije isto reći „staviti prst na čelo“ i „treba da budemo na čelu“. Reč „čelo“ menja značenje u zavisnosti od celokupnog smisla rečenice, a osim toga svako pojedinačno slovo koje čini ovu celinu (č-e-l-o) gubi svoje značenje van konteksta reči. Celina daje delovima vrednost koju ne bi imali izvan nje.

Kestlerova teorija o *holonu* pomaže da se stvori predstava o tome da jedan jednostavan sistem može da bude deo složenijih sistema, a da zbog toga ne mora da izgubi svoju sopstvenu prirodu i individualnu dimenziju. Teorija koju je postavio Kestler ne odnosi se samo na prirodne nauke ili lingvistiku, nego je primenjiva i u oblasti ideja. Razmišljanja jedne ličnosti nikada nisu van okvira njene sopstvene stvarnosti, ali ni van njene društvene stvarnosti, zato što pojedinci čine delove širih društvenih grupa kojima pripadaju, a koje, sa svoje strane, oblikuju njihov identitet.

Identitet je kompleksan sistem, definisan ličnim i kolektivnim iskustvima koja mu daju značenje. Uzmimo, na primer, osobu koja se zove Bojan, koja pripada porodici Nikolić, koja stanuje u Beogradu, koja živi na Zapadnom Balkanu i koja, sledstveno, pripada evropskom kontinentu. *Bojan, Nikolić, Beograd, Srbija, Balkan, Evropa* su *holoni*, tako da se u ovom slučaju identifikacija vrši na osnovu kriterijuma nacionalne pripadnosti. Međutim, Bojan je takođe i mladić, ima 22 godine, voli fudbal, živi u Njegoševoj ulici, na Vračaru, studira pravo i navijač je Crvene Zvezde iz Beograda. Svaki od ovih *holona* takođe čini deo celine koja predstavlja Bojanov identitet. Bojan voli fudbal, živi u Beogradu, studira pravo. Svaki od ovih *holona* mu omogućava da bude deo složenijih sistema, da se identifikuje sa grupom svojih vršnjaka koji vole fudbal i studiraju pravo. Istovremeno, Bojan ne poznaje sve Srbe, ali se bez obzira na to oseća Srbinom; isto tako, ne poznaje ni sve Beograđane, ali se oseća Beograđaninom; ne poznaje ni sve navijače Crvene Zvezde, ali se oseća kao deo navijača. Ne postoji nikakva kontradikcija u tome što svi ovi *holoni* čine Bojanovu ličnost a da pri tom ne ugrožavaju njenu autonomiju ili slobodu.

Činjenica da Bojan voli fudbal rezultat je različitih prostora društvene interakcije (teren na kome se igra, kontakt sa drugovima, protivnički igrači, uobičajeno nadmetanje, navijači koji daju podršku, članovi porodice koji ga gledaju dok igra, zahtevni trener, fudbalski idoli, prisustvo fudbala u sredstvima informisanja, godine provedene u istom timu...), što dovodi do toga da njegova ljubav prema fudbalu postaje deo njegovog subjektiviteta, a potom i identiteta. Zamislimo na trenutak da je Bojan u reprezentaciji koja igra protiv neke druge reprezentacije; u tom slučaju, sport će se pretvoriti u interakciju koja se ogleda u sučeljavanju između dve zemlje, tako da će u Bojanu postojati identitet fudbalera, ali i identitet Srbina. Međutim, ako Bojan pripada fudbalskom klubu u kome ima igrača različitih nacionalnosti, njegov identitet fudbalera biće zajednički sa svima ostalima i on će, kao

i ostali igrači, braniti interese tog kluba, budući da neće biti prisutan element međunacionalnog nadmetanja zato što postoji zajednički cilj koji je iznad nacionalnog identiteta.

Da bi se prevazišle individualne granice potrebno je da postoji zadatak čije je izvršenje kolektivno, a to je moguće samo u okviru odgovarajuće društvene interakcije. Društvena interakcija ne zahteva obavezno stvaranje jednoobrazne društvene grupe, zato što svaki subjekat može ljubomorno da čuva svoje ostale identitete, ali jeste neophodno da bi se uspostavila takva društvena interakcija koja će dovesti do stvaranja jedne nove identitetske konstrukcije, budući da je to jedini način da se iskažu zajednički interesi, podstakne međusobno poverenje, prevaziđu predrasude i, u krajnjoj liniji, omogućiti direktno približavanje *drugom*, kako bi prestao da bude *onaj drugi*. Prema tome, ne zavisi sve od Bojana i njegovog identiteta, nego i od društvenog konteksta u kome se kreće. Klub kome pripada mora da ostvari društvenu koheziju svojih igrača, a to je jedino moguće ako sledi zajedničke interese koji nemaju nikakve veze sa nacionalnom pripadnošću igrača. Dakle, fudbalski klub vođen striktno fudbalskim razlozima.

Prostor interakcije je presudan; ako on i njegova priroda uspeju da budu neofanzivni dodatak nacionalnom identitetu, i da budu vođeni istim razlozima kao onim njihovih članova, onda je ostvaren veliki uspeh: ne samo da će se izbeći sukob koji bi proizišao iz nacionalnih razlika, već će biti moguće i stvaranje jednog novog, zajedničkog identiteta svih onih koji čine deo ove društvene grupe. Ova postavka važi i za druge aktivnosti, kao što su poslovi ili ekološka svest, koje mogu da budu prostori društvene interakcije gde ljudi sarađuju kako bi ostvarili svoje ciljeve i namere, pri čemu nacionalna pripadnost nije element razdvajanja, ali nije potrebno ni da je se odreknu, jednostavno zato što nacionalna pripadnost nije deo društvene interakcije, budući da su pravi pokretači svih učesnika zarađivanje novca, igranje fudbala ili briga o životnoj sredini.

Međutim, stvaranje kod igrača osećaja privrženosti klubu nije brz proces, potrebno je vreme da se on stvori, tako što će igrač osećati naklonost kluba, sticati poverenje u svoje okruženje i biti prihvaćen kao deo kolektiva, s tim da istovremeno može i da se identifikuje sa vrednostima celine kojoj pripada. Kao što to Kestler obrazlaže: „*Integracione tendencije pojedinca odvijaju se preko mehanizama empatije, simpatije, projekcije, introjekcije, identifikacije, obožavanja — svi oni doprinose da se neko oseća kao deo jedne veće celine koja prevazilazi njegove lične granice [...]* Važno pitanje je priroda ove velike celine čijim se delom pojedinac oseća.“ Premda ovaj empatički začim nije neophodan na početku, on proizilazi iz same društvene interakcije pojedinca u okviru grupe i jeste neophodan da bi se osetio kao deo tog interakcijskog okvira. Na primer, interakcijski okvir koji počiva na striktno etničkim kriterijumima pretpostavljaće ograničavanje ili uslovljavanje slobodnog ponašanja pojedinca, dok će istovremeno onemogućavati pristup drugim ljudima toj interakciji. Biće ograničene šanse koje proizilaze iz interakcije ljudi koji govore istim maternjim jezikom, imaju istu nacionalnu istoriju ili iste običaje. Međutim, ukoliko se

stvari takav interakcijski okvir koji vodi ka povezivanju ljudi bez obzira na njihov maternji jezik, zajedničku istoriju ili običaje, onda je moguće stvaranje novih kolektivnih sinergija, a da pritom identitet (nacionalni) ne bude ili se ne oseća obavezno ugrožen.

Etnički *genius*

„The rationality of the ruled is always the weapon of the rulers.“

Sigmund Bauman

Kroz istoriju se uvek činilo da su balkanski narodi međusobno slični, bez obzira na njihove specifičnosti ili sve ono što im je bilo zajedničko. Izgledali su kao kakva kompaktna magma preko koje se projektovala mašta istoričara, političara i putopisaca, pre svega kao posledica prisustva Otomanskog carstva na ovim prostorima, koje je bilo prevashodno deo podsvesti periferije i islamske antiteze hrišćanskoj i rimskoj Evropi. Evropa, opet, nikada nije uistinu imala globalizatorski značaj, sve dok otomanske trupe Sulejmana Veličanstvenog nisu stigle 27. septembra 1529. pred kapije Beča.

Nije samo geografski položaj Balkana kao mosta između Zapada i Istoka ono što ga je udaljilo od Evrope, već njegov konglomerat naroda bez sopstvene države na jednom isprepletanom prostoru na kome su se vekovima muslimani, katolici, pravoslavci i Jevreji gledali popreko. Međutim, svaki od ovih naroda se protivio tome da bude poistovećivan sa ostalima. Lokalni narodi su nastojali da očuvaju svoje verske, kulturne ili porodične veze, koliko god da su carstva „*davala visok stepen autonomije manjim političkim, pa čak i seoskim zajednicama*“ (Lazić, 2003:199). Srbi, Hrvati, Muslimani, Mađari, Albanci ili Makedonci postojano su se trudili da očuvaju svoje identitete. Posebnu težinu imala je činjenica da nikada nisu imali svoje nacionalne države, niti čvrsto utvrđene granice koje bi integrisale narode ovih teritorija kao ravnopravne, a istovremeno i otvorile prostor za takvu društvenu interakciju u kojoj bi nacionalni identitet prestao da bude ključni predmet političke i društvene podele.

Okviri društvene interakcije na jugoistoku Evrope bili su obeleženi nacionalnim identitetom, ali i slikom o njemu nametnutom spolja. Naročito je Evropa projektovala sliku o *Balkanu*, i to uz odrednice kao što su sklonost ka sukobima, egzotika, nerazvijenost. Otuda je proizišlo razmimoilaženje između onih koji negiraju svoje balkansko poreklo (slovenački i hrvatski secesionistički nacionalizam) i onih koji ga (pod)nose kao da je neka vrsta ispaštanja (srpski i muslimanski nacionalizam). Goran Tepšić je u pravu kada tvrdi da „*kolektivni identitet nije samo ono što postoji u okviru identiteta, nego i ono što postoji izvan njega. Ono spoljašnje (drugi) oblikuje te identitete. To je razlog zašto su ekskluzivni*“ (Tepšić, 2012:75). Hrvatski ili slovenački nacionalizam su kroz istoriju bili *secesionistički nacionalizmi*, koji su se upirali da

dokažu svoju samosvojnost u odnosu na velike carske sile i dve Jugoslavije (kraljevinu i socijalističku), ali i u odnosu na Balkan. Dakle, da budu blizu Evrope, s tim da im ova ne dira u autonomiju, a da istovremeno budu blizu Evrope ukoliko to znači otklon od Balkana. Otuda i čuvena rečenica bivšeg slovenačkog premijera Janeza Drnovškeka vezana za slovenačku nezavisnost: „*Ovo je opcija između Evrope i Balkana*“ (Žižek, 1995:95). Srpski nacionalizam bio je, međutim, *invazivni nacionalizam* koji je težio da srpski identitet nametne ostalim identitetima jugoistoka Evrope, što je postalo i bilo shvaćeno kao pretnja za Slovence, Hrvate ili Albance. Međutim, i slovenački i hrvatski nacionalizam, kao i srpski, polaze od iste premise: etničke identifikacije.

Reč Balkan dobila je toliko negativnu konotaciju da je u institucionalnom žargonu bila zamenjena politički neutralnijim terminom „jugoistok Evrope“, koji je čak nosio u sebi i ideju integracije (približava Rumuniju i Bugarsku regionalnoj saradnji), budući da je Balkan doživljavan kao paradigma za nešto folklorno i nižerazredno, sinonim za neprekidne sukobe. Ipak, nesporno je da Balkan povezuje narode koji mogu da se dele po nacionalnoj ili verskoj osnovi, ali ne po mestu življenja, jeziku, muzici, običajima, kuhinji, ekonomiji ili istoriji. U svakom slučaju, rezultat je odricanje od jednog višeg nivoa zajedništva, pri čemu se prihvata postavka da su Evropa i Balkan protivrečne ideje, iako, u stvari, prva obuhvata drugu. Ukoliko je Evropa skup svojih delova, onda ne postoji ništa što bi tu Evropu i Balkan činilo nekompatibilnim.

Ne samo u Evropi, nego i na prostoru samog Balkana, govori se o navodnom balkanskom tipu. Srpski geograf Jovan Cvijić uveo je pojam *homo balcanicus*. U svom delu *Balkansko poluostrvo* (1922) kaže: „*Ali kao pauk, tako ljudi pletu oko sebe mrežu od istorijskih predrasuda, od nacionalnih sujeta, od izvitoperenih načina života, i ona ih može duhovno izolovati od ostaloga sveta i učiniti da postanu arhaični.*“ Ovaj mentalni sklop je sagledavan u tačno određenim trenucima, na primer kad se ovaj prostor zapali, a nacionalni identitet postane sredstvo političke mobilizacije (Prvi i Drugi balkanski rat; Prvi i Drugi svetski rat ili secesionistički ratovi u Jugoslaviji).

Raspad Jugoslavije odslikava etničke reakcije na političku i ekonomsku krizu u regionu. Kada je Slobodan Milošević ukinuo kosovsku autonomiju 1989, započeta je kampanja *posrbļjavanja* ove autonomne pokrajine, i to ne samo na institucionalnom nego i na kulturnom nivou, što se odrazilo, između ostalog, i na promenu naziva mnogih ulica u gradovima, kao što je to bio slučaj sa Prištinom ili Peći, koje su dobile imena po referencama iz srpske istorije; ili na izgradnju jednog velikog pravoslavnog hrama (Hrista Spasitelja) pored zgrade Prištinskog univerziteta na kome su u to vreme albanski i muslimanski studenti činili većinu. Međutim, kako se raspadala Jugoslavija bilo je sve više, umesto sve manje, sličnih inicijativa čiji je cilj bio nametanje identiteta. Igor Štiks, u svojoj interesantnoj studiji *A Laboratory of Citizenship: Shifting Conceptions of Citizenship in Yugoslavia and its Successor States* (2010), razmatra kako su nekada Jugosloveni bili ravnopravni pred zakonom, budući da su

imali dvostruku nacionalnost, republičku i saveznu, da bi potom, usled raspada zemlje, počeli da formiraju nacionalne grupe sa asimetričnim međuetničkim poretkom u okviru novih država. Štiks objašnjava kako je svaka od novih država nastalih raspadom Jugoslavije koristila nacionalnost kao instrument etničkog inženjeringa, pri čemu je favorizovala većinsku nacionalnu grupaciju. Na primer, u Hrvatskoj, od 1991, kada je proglašena nezavisnost³, preko milion ljudi je uzelo hrvatsko državljanstvo, od kojih su 800.000 bili Hrvati iz Bosne i Hercegovine. Hiljade ljudi je uzelo dvojno državljanstvo kako bi lakše dobili vize — režim izdavanja viza hrvatskim državljanima za putovanja u Evropu bio je manje restriktivan, ali i ljudi iz hrvatske dijaspor koji su bili pozvani da se vrate u zemlju. Sa druge strane, preko 200.000 Srba iz Slavonije i Krajine bilo je proterano u operaciji „Oluja“, četiri godine nakon proglašenja hrvatske nezavisnosti. Slučaj Slovenije je takođe prilično ilustrativan, uprkos činjenici da je bila prva zemlja nekadašnje Jugoslavije koja je ušla u EU. Prema Zakonu o državljanstvu usvojenom juna 1991, samo lica iz drugih republika, koja su imala legalan boravak u Sloveniji pre decembra 1990, imala su pravo da dobiju stalni boravak, i to podnošenjem zahteva najkasnije u roku od šest meseci od dana proglašenja nezavisnosti. Po isteku tog roka bilo je izbrisano iz službene evidencije 18.305 neslovenaca, odnosno sva njihova dokumenta su postala nevažeća (vozačka dozvola, lična karta, zdravstvena knjižica...), i izgubili su pravo na sve vrste socijalnih primanja. Ova odluka učinila je da se ovaj segment stanovništva oseti još ugroženijim, imajući u vidu da slovenačka nezavisnost nije bila međunarodno priznata sve do 1992, a okolnosti u kojima se nalazila Jugoslavija nisu išle na ruku stupanju na snagu ovog Zakona, niti su olakšavale dobijanje svih potrebnih dokumenata. Aprila 2003, Ustavni sud Slovenije naložio je da svim tzv. *izbrisanima* bude vraćen stalni boravak ukoliko to budu zatražili. Pre nezavisnosti, u Sloveniji je živelo preko 300.000 neslovenaca — Slovenija je imala oko 2 miliona stanovnika — od kojih je 170.000 imalo zakonski regulisan boravak, dok je sudbina ostalih nepoznata, osim da još uvek ima mnogo nerešenih zahteva. U Makedoniji, u skladu sa Zakonom o državljanstvu iz 1992, da bi se dobio stalni boravak potrebno je da se živi u zemlji najmanje 15 godina bez prekida. Cilj ovog zakona bio je da smanji albansko prisustvo, budući da je većina Albanaca pristigla u Makedoniju tokom poslednjih godina socijalističke Jugoslavije.

Ovaj proces politizacije *etnosa* i etnifikacije *demosa* (Pavlović, 2006:104) nije posledica samo secesionističkih ratova u Jugoslaviji, već i same krize jugoslovenske

³ Proglašenje nezavisnosti Hrvatske (12% srpskog stanovništva) i Bosne i Hercegovine (31% srpskog stanovništva) izazvalo je dve vrste reakcija Srba koji su u tim zemljama živeli. Jedna reakcija je bila pasivna i stavljala je akcenat na „*zaštitu prava manjinskog stanovništva pred napadima većinskog*“. S obzirom da je srpsko stanovništvo u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini bilo manjinsko, počelo je da se oseća ugroženim i postalo je nepoverljivo. Druga reakcija je bila aktivna, budući da je srpska manjina u takvim okolnostima osećala da će „*u svakom slučaju biti isključena shodno pravilima igre većine*“, a znajući da je istovremeno bila većina u određenim delovima Hrvatske i Bosne i Hercegovine i, posebno, na nivou Jugoslavije, opredelila se za otcepljenje od Hrvatske (SAO Krajina) i od Bosne i Hercegovine (Republika Srpska).

države. Tako na primer, kao i u drugim postkomunističkim zemljama, prvi izbori u Jugoslaviji, održani pre početka secesionističkih ratova, izneli su na videlo „*etnonacionalnu kartelizaciju mišljenja i izbornog nadmetanja*“ (Štiks, 2010:10). U svim republikama pobedile su političke stranke sa jasnim nacionalnim predznakom, ili one koje su otvoreno zagovarale odvajanje od Jugoslavije u cilju sticanja nezavisnosti svojih država. Nestanak jugoslovenskog modela učinio je da građani počnu da traže neki mehanizam kompenzacije. Nacija kao pribežište postala je jako privlačna: nudila je budućnost u vremenima krize i neizvesnosti, perspektivu ravnopravnog društva, reprodukovala je matricu vođe iz vremena socijalističke Jugoslavije, i bila sačinjena od svima bliskih kulturnih i društvenih elemenata. Međutim, istovremeno, isticalo se da nacija mora da bude jedan zatvoreni identitet, pri čemu se negirao politički i kulturni pluralizam svojstven nezavisnoj prirodi ljudskog bića. Kroz jedan zahuktali proces, tradicije su se pretvorile u ideologiju. Opali su podsticaji, a ponašanja koja se nisu uklapala u novu etno-nacionalnu demokratiju bila su društveno žigosana. Svet se smanjio.

Iako je još u vreme jugoslovenskog socijalizma postojalo „trenje“ između etničke i republičke pripadnosti, sa raspadom zemlje dolazi do jačanja isključivih kategorija, kao što su *pravi Srbin*, *pravi Hrvat* ili *pravi Bošnjak*, koje mogu da se podvedu pod Srbi-pravoslavci, Hrvati-katolici i Bošnjaci-muslimani, i koje nisu određene zemljom porekla, već etničkom pripadnošću i verom.

U daljem toku, srpsko-hrvatski jezik će izgubiti svoju reprezentativnu osobinu da kao lingvističko sredstvo povezuje Južne Slovene. Standardizovani i ustavno priznati kao službeni jezici svojih država, hrvatski, srpski, crnogorski i bosanski jezik istakli su u prvi plan svoju etničku dimenziju; u Srbiji se čak išlo dotle da je ćirilica proglašena u članu 10 Ustava za jedino službeno pismo, premda se latinica podjednako koristi i uči u srpskim školama. Cilj svake od ovih inicijativa bio je da se dâ legitimitet jeziku koji je vezan za određeni nacionalni identitet, a, samim tim, i da se prekine veza sa susedima druge nacionalnosti. Tako sada na paklicama cigareta u Bosni i Hercegovini stoji ista poruka o štetnosti pušenja na srpskom (ćirilica), hrvatskom i bosanskom jeziku, budući da su sva tri jezika bosanskim Ustavom priznata za službene, bez obzira što su sva tri jezika savršeno razumljiva pušačima u Bosni i Hercegovini.⁴

Posledice ovih identitetskih politika vidljive su ne samo na regionalnom nivou. Naime, prilikom zvaničnih događaja u institucijama EU u Briselu, kada je reč o nemačkom, francuskom ili holandskom jeziku nije potrebno praviti službenu razliku među njima prema zemlji porekla govornika ili teksta — na primer, belgijski francuski, belgijski holandski ili austrijski nemački. Međutim, kada je reč o bosanskom, srpskom, crnogorskom ili hrvatskom jeziku, unapred se postavlja ozbiljan

⁴ Srpski jezik može da se piše i latinicom i ćirilicom. Bosanski ili hrvatski, iako gotovo da ne postoje lingvističke razlike u odnosu na srpski, pišu se samo latinicom. To je razlog zbog koga se ćirilica povezuje sa srpskim. Međutim, čitanje ćirilice ne zahteva neki velikli napor ukoliko se zna hrvatski ili bosanski.

problem vezan za ulazak u EU zemalja jugoistočne Evrope, tj. za priznavanje njihovih jezika kao posebnih, i to ne samo u političkom pogledu, već i u ekonomskom ili logističkom, u slučajevima kada bude bilo potrebno da se prevedu dokumenti ili angažuju pomoćnici iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Srbije ili Hrvatske.

Nestanak Jugoslavije, stvaranje novih država i sukob koji je usledio imali su za posledicu urušavanje identiteta. Podrazumevalo se da će etničko razdvajanje biti neizbežno, budući da se pokazalo kao najbolja strategija da se unese mir u politički život (očigledni primeri su Bosna i Hercegovina i sever Kosova), da se uspostavi politička vlast, ali i da se institucionalizuje društvena podela između različitih nacionalnih grupacija. U tom smislu, rizik ovog modela nastaje onda kada neki građani postanu tretirani kao *ona druga zajednica*, ili kada postoji jedna strana koja nameće drugoj svoju politiku zasnovanu na nacionalnim, a ne na kriterijumima od opšteg interesa, tako da jedan deo stanovništva smatra da nije stvarno predstavljen u vlasti, kaže da ne oseća da učestvuje u vlasti, ili da je direktno diskriminisan. Rizik od manipulisanja nacijom ili od njene instrumentalizacije postaje veoma veliki.

Stvaranje institucionalnih koncepata koji bi podstakli učešće u vlasti nacionalnih manjina ima čudne posledice po demokratski model. Postojanje cenzusa koji nisu primenjivi na nacionalne manjine u parlamentima (Bosna i Hercegovina 3%, Hrvatska 5%, Srbija 5%) vodi ka tome da etnički identitet prevlada unutar većinskog biračkog tela, ali istovremeno i unutar manjine na koju se ovaj cenzus odnosi, što opet dovodi do stvaranja asimetričnih odnosa među nacionalnim grupama, na uštrb ravnopravnih odnosa između politički aktivnih građana. Odvajanje nacionalnosti od nacionalnog identiteta može dovesti do toga da ona bude prepuštena interesima etničke prirode, a tada nacionalnost prestaje da bude okvir interakcije zasnovan na jednakosti prava i obaveza, i pretvara se u mehanizam političke trgovine između nacionalističkih elita. Nacionalno samoopredeljenje, sa jedne strane, daje legitimitet i ponavlja etno-nacionalističke zahteve putem uobičajenih kanala političke komunikacije, a sa druge, dovodi do stvaranja političke koegzistencije koja se zasniva na nacionalnim razlikama, a ne uvek na građanskoj harmoniji.

Evropski *genius*

Bez sloge nema slobode.

U Briselu

Neuspeh Druge internacionale, koji se vremenski poklopio sa Prvim svetskim ratom, spada među najjasnije pokazatelje koliko je teško stvaranje jednog novog kolektivnog identiteta. U ratnoj klimi tokom druge decenije XX veka, na kongresima u Kopenhagenu (1910) i Bazelu (1912), Druga internacionala, shodno svojim revolucionarnim težnjama na međunarodnom nivou, obznanila je svoje neslaganje sa ratom između država-nacija. Međutim, kada je počeo Prvi svetski rat, Internacionala je pokazala svoje slabosti, a radnici i političke partije su se pridružili u borbi vojskama svojih zemalja. Nije to bio jedini slučaj vredan pažnje. Isto tako, po završetku Drugog

svetskog rata, bilo je mnogo predloga da se stvori jedan novi poredak na kontinentu. Jedan od ovih predloga bio je da se čitav istok Evrope ujedini u jednu državu u formi velike konfederacije. Međutim, ova ideja je propala i nije imala nikakav društveni odjek zato što se stanovništvo više bavilo načinom kako da prevaziđe posledice koje je rat ostavio na živote ljudi, nego planiranjem neke nadnacionalne budućnosti u evropskim okvirima. Winston Čerčil je bio jedan od onih koji su predložili stvaranje tzv. Sjedinjenih evropskih država.⁵ Godine 1946. rekao je na Univerzitetu u Cirihi: „(...) *Moramo da izgradimo neku vrstu Sjedinjenih evropskih država, zato što će samo tako stotine miliona radnika moći da ponovo osete male radosti i nade zbog kojih vredi živeti. Proces je jednostavan. Sve što je potrebno to je da stotine miliona muškaraca i žena odluče da čine dobro umesto da čine loše i da kao nagradu za to dobiju blagoslov umesto prokletstva (...)*“.⁶ Ipak, sve navodi na to da je ovaj proces međunarodnog preoblikovanja bio komplikovaniji, kao što je to sigurno i sâm Čerčil mislio, nego što se to moglo zaključiti iz njegovih reči.

Druga internacionala ili Sjedinjene evropske države nisu se iskristalisale kao celine, pa ipak EU sada predstavlja period mira koji traje već više od 60 godina. Tokom poslednjih decenija akademska literatura je pokušala da ponudi dovoljno potkrepljen teorijski okvir o kolektivnom identitetu i njegovom značenju u procesu evropskih integracija, budući da je nedostatak kolektivnog identiteta obično doživljavan kao ozbiljna prepreka za razvoj legitimiteta na evropskom nivou.⁷ Kolektivni identitet je preduslov za legitimitet i kontinuitet svakog poretka. Izazov je ogroman — postići da građani Evrope sami sebe identifikuju kao Evropljane. Na kojim principima je zasnovana EU? Kako je EU uspela da prevaziđe rivalitete među nacijama kada to nisu uspele ni Druga internacionala ni Sjedinjene evropske države? Postoje mnogi razlozi, ali jedan je najznačajniji za postavke iznete u ovom uvodu.

Poreklo današnje EU leži u Evropskoj zajednici za uglj i čelik (CECA), stvorenoj na osnovu sporazuma potpisanog u Parizu 1951. između Francuske, Zapadne Nemačke, Italije i zemalja Beneluksa. Ideja o stvaranju EU nije bila rezultat nekog evropskog identiteta proizišlog iz bratimljenja naroda, niti iz nekog modela političke izgradnje koji bi bio nametnut od strane neke određene zemlje, već je bila rezultat sposobnosti Roberta Šumana i Žana Monea da ubede države članice da prošire svoja polja saradnje na osnovu zajedničkih interesa u određenim materijama (da ukinu takse, nacionalne subvencije ili diskriminatorne mere, da postignu jeftinije cene i nesmetano snabdevanje), ali istovremeno i u okviru zajedničkih institucija koje

⁵ Gi Verhofstat, dugogodišnji belgijski premijer, takođe je u jednoj publikaciji iz 2005. predložio stvaranje federacije evropskih država po uzoru na SAD.

⁶ Govor Vinstona Čerčila na Univerzitetu u Cirihi 19. septembra 1946.

⁷ V. Beetham, D. and Lord, C. (1998) „Identity: Who are the People?“, u: Weale, A. and Nentwich, M. (eds.), *Political Theory and the European Union: Legitimacy, Constitutional Choice and Citizenship*. London: Routledge.

bi se u tom cilju formirale. Današnja EU nije nastala kao jednostavna unija nekolicine zemalja, već kao rezultat „*politike koja prevazilazi nacionalne države*“.⁸

CECA je težila da prevaziđe posledice Drugog svetskog rata putem preduzimanja akcija a ne putem pomirenja, mada će se kasnije pokazati da prvo može da dovede do drugog. Prema Paskalu Fontenu, stvaranje CECA je podstaklo pomirenje na osnovu jednog dvostrukog projekta koji je, više nego na emocijama i prijateljstvu, počivao na ekonomskoj solidarnosti i na međunarodnim institucijama.⁹ Ipak, kako su neke novije studije o ulozi CECA pokazale, „*postojanje multilateralnih mehanizama ne može da se smatra dokazom postojanja multilateralnih politika*“ (Alter, 2007:14). Evropska unija ne može da prikrije činjenicu da su države te koje su, uprkos tome što su sve nadležnosti prenete na evropske institucije, i dalje glavni akteri u evropskim odnosima, kao i da je njihov proces integracije još uvek daleko od toga da bude apsolutna realnost. Zbog toga, pitanje nije samo dokle Evropa treba da ide, nego i dokle je do sada stigla.

Jedan od odgovora leži u identitetskim dinamikama koje proizilaze iz institucionalne interakcije, što je, opet, povezano sa Kestlerovom teorijom *holona*. U ovom trenutku Evropska komisija ima preko 30.000 zaposlenih. Brisel i evropske institucije su se pretvorili u veliko tržište pojedinačnih interesa, ali i društvenog saživota, u kome koegzistiraju stotine nacija, prvenstveno iz evropskih zemalja, a posebno, poslednjih godina, iz istočne Evrope, sa proširenjima 2004. i 2007. Svi oni su u interakcijskom odnosu u Evropskoj komisiji, Evropskom parlamentu, Komitetu za regione, u kancelarijama različitih lobija, salama za sastanke ili kafeterijama oko trga Šuman, ulice Lua ili Luksemburškog trga. Osim što neki rade za svoje sopstvene zemlje, postoji i ogromna većina onih koji rade za EU, međunarodne organizacije, razna preduzeća ili za sebe same.

Međutim, prostori Evrope na kojima postoji ova vrsta interakcije su vrlo retki i ona se odvija pod određenim uslovima. To su zapravo vrlo ekskluzivni i novostvoreni prostori saradnje, ukoliko imamo na umu njihovo kratko vremensko postojanje u apsolutnim vrednostima. Naime, Fligštajn tvrdi: „*ekonomska integracija je stvorila matrice interakcije pre svega među mladim i obrazovanim ljudima, direktorima, menadžerima i državnim službenicima. Ironično, oni koji se najviše poistovećuju sa Evropom predstavljaju upravo društvenu grupu koja isključuje druge*“ (Fligstein, 2008:156). Fligštajnova istraživanja pokazuju rastuće prisustvo jednog evropskog društvenog sloja koji je ponikao iz slobode kretanja unutar EU i neposredne društvene interakcije koja se odigrava na mestima političke, ekonomske i kulturne razmene, zato što, u krajnjoj liniji, „*proces stvaranja jednog evropskog društva pretpostavlja da*

⁸ O konceptu razvoja: Haas, E. (1958). *The Uniting of Europe*. Palo Alto: Stanford University Press; Haas, E. (1964). *Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization*. Stanford CA: Stanford University Press.

⁹ Fontaine, Pascal. (2000). *A New idea for Europe: The Schuman Declaration 1950-2000* (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities), str. 36.

ljudi iz različitih zemalja budu u neposrednom kontaktu“.¹⁰ Inicijative kao što su stipendije za studije po Evropi, npr. Erasmus ili Leonardo da Vinči, imale su za posledicu neprekidan priliv ljudi koji su ostali da žive u zemljama u kojima su studirali; neki su tamo čak i zasnovali porodice i svom identitetu pridodali još mnoge druge, i to sa evropskom dimenzijom. Naime, statistički podaci Evrobarometra za 2012. pokazuju da se 46% mladih između 15 i 24 godina oseća Evropljanima, ali i građanima svoje zemlje porekla.

Na Balkanu

Za razliku od situacije u Briselu, ograničenost prostora za društvenu interakciju na jugoistoku Evrope umanjila je mogućnosti da ljudi otkriju zajednička interesovanja i da, u krajnjoj liniji, oblikuju jedan kompleksniji identitet, zahvaljujući kome bi mogli da se identifikuju sa većim brojem ljudi i, samim tim, da uspostave nove mehanizme zbližavanja koji dovode do stvaranja odnosa poverenja, razmene informacija ili realizacije zajedničkih projekata. Srbi, Albanci, Makedonci, Bosanci ili Crnogorci zakasnili su da se uključe u pravi trenutak širenja evropejstva, koji se dogodio početkom devedesetih. Postoji ograničen krug ljudi iz tih zemalja koji je uistinu učestvovao u interakciji na nivou svetskih sinergija — u biznisu, međunarodnim organizacijama i univerzitetima, ali oni ni u kom slučaju ne predstavljaju većinu. U slučaju dijaspore, možemo da ukažemo na veliki broj ljudi koji su se tokom devedesetih odselili u gradove kao što su Toronto, Čikago, Sidnej, Stockholm ili Beč, a neki su se već i vratili u svoje matične zemlje. Međutim, statistički podaci¹¹ otkrivaju da većina stanovnika jugoistočne Evrope nikada nije izašla iz svoje zemlje do 2003.

Tabela 1: Procenat stanovništva koji nije nikada putovao

	Glavni grad pokrajine	Glavni grad	Susedna zemlja	Druga zemlja
Rumunija	41	58	88	92
Bugarska	12	18	78	84
Srbija	12	22	6	81
Crna Gora	4	8	71	94
Makedonija	7	36	41	63

Evropska unija je predstavljala politički, ekonomski i društveni stimulans za ovaj region. Tokom najturbulentnijih godina, evropska perspektiva je predstavljala

¹⁰ Ibid 2

¹¹ Statistike dobijene od Integrating the Balkans in the European Union. Mungiu-Pippidi, Alina. (2003). „Seeking the virtuous circle: Migration and development in the Balkans“ u: Grečić, Vladimir. (2006). *Visa policy and the Western Balkans*. Institute of International Politics and Economics. European Movement in Serbia. Group 484.

pribežište pred neizvesnošću koju je donela postjugoslovenska kriza. Danas, pred ekonomskom krizom koja je zahvatila Španiju, Italiju, Grčku, Portugaliju ili Irsku, ili pred nedoumicama vezanim za Rumuniju i Bugarsku oko njihovog usklađivanja sa EU, opao je entuzijazam za Evropu kao rešenje svih domaćih problema, pre svega zato što pomenute okolnosti demistifikuju smisao „ulaska u Evropu“ kao garancije za budućnost, naročito ako država nije kadra da ispuni zahteve za ulazak i ako ne postoje optimalni uslovi za integrisanje u EU; a, na drugom mestu, utiče i činjenica da se evropska perspektiva sporo razvija, iako je iz godine u godinu sve bliža ovom regionu, i to u veoma skeptičnoj i apatičnoj klimi. Naime, kao što može da se vidi iz naredne tabele, u svim zemljama nastalim posle raspada Jugoslavije podrška ulasku u EU ima silaznu tendenciju 2012. u odnosu na 2006. Nije isto želeti da se uđe u Evropu i osećati se građaninom Evrope. Kao što kaže Dimitar Bečev: „*ove statistike su više odraz evrorealizma nego evrofilije*“ (Bečev, 2012:3).

Tabela 2: Procenat podrške evropskoj integraciji na jugoistoku Evrope (2006-2012)

	2006	2008	2009	2010	2011	2012
Albanija	84	83	88	81	81	
BiH	66	49	67	69	88	76
Hrvatska	35	29	26	25		66
Kosovo	87	89	89	88		
Makedonija	76	66	62	60		
Crna Gora	64	57	67	73	70	66
Srbija	61	58	50	44	50	51

Premda je tačno da je sa ulaskom Hrvatske pomerena granica između onih koji su *Evropljani* i onih koji to nisu, ta činjenica isto tako može da predstavlja i impuls za uvođenje pravnih tekovina EU u zemlje regiona. Iako je Slovenija ušla u EU još 2004, Hrvatska je kulturno, istorijski, lingvistički i psihološki mnogo bliža evropskoj kosmoviziji Balkana nego Slovenija. Identifikacija se mnogo lakše postiže ako je u pitanju susedna zemlja. Kod Srba, Bosanaca ili Makedonaca, činjenica da nisu u EU ne mora nužno da utiče na njihovu identifikaciju sa Evropom, a upravo zahvaljujući tome što su balkanske zemlje povezane, hrvatsko iskustvo može da dovede do bržeg približavanja Evropi. Naime, hrvatska obala je i dalje mesto gde mnogi Srbi i Bosanci vole da letuju, hrvatska TV je popularna u celom regionu, a privredna i društvena razmena sa Hrvatskom se nesmetano odvija na lokalnom nivou. Jedan simboličan primer: u Makedoniji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini i Srbiji, starije generacije zovu pastu za zube imenom hrvatske marke *Kaladont*; ili, mali trouglasti sirevi koje naročito vole deca, takođe se zovu po hrvatskom proizvodu *Zdenka*. Ovaj argument polazi od jedne naoko kontradiktorne premise: „*nacionalni identitet ima specifičnu prednost u odnosu na ideju o jedinstvenom evropskom identitetu. On je živ, dostižan,*

čvrsto etabliran, veoma popularan i još uvek uverljiv, bar velikim svojim delom“ (Smith, 1992:62). Iz ove perspektive ulazak Hrvatske u EU predstavlja istinsko suočavanje jedne zemlje i jedne političke kulture, poniklih iz balkanskog lonca, sa evropskim pravilima igre.

Ovome doprinose dva fenomena koji su povezani sa prethodnom idejom. Prvi su migraciona kretanja iz EU ka jugoistoku Evrope sve većeg broja pripadnika srednje klase preduzetnika, radnika i akademske zajednice, koji su različitog profila od onog iz prethodne decenije, kada su dolazili uglavnom u cilju saradnje ili iz političkih, humanitarnih ili diplomatskih razloga. Drugi fenomen je postepena liberalizacija viznog režima, počev od decembra 2009, za građane Srbije, Makedonije i Crne Gore, a zatim i Albanije i Bosne i Hercegovine, za putovanja po zemljama Šengena. Oba ova fenomena imala su umirujuću ulogu u situaciji prividne regionalne neravnoteže u pogledu regionalnog saživota i odnosa sa Evropom.

Univerzalni *genius*

„We were all close to going crazy.“

Amira Medunjanin

Benedikt Anderson u delu *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (1983) kaže da su nacije izmišljene društvene zajednice nastale kao rezultat interakcije i komunikacije. Ovo delo objašnjava da se nacija ne oblikuje na osnovu istorijske inercije, već da proizilazi iz kolektivne i lingvističke povezanosti između naoko nekompatibilnih grupa, a kada se radi o velikim teritorijama, ona se formira kako bi se ostvarili politički i ekonomski ciljevi tih grupa. Vrlo je značajna kritika ove teorije koju daje Entoni D. Smit, u kojoj se, nasuprot tome, tvrdi da se te zamišljene zajednice ne rađaju ni iz čega, već da su nacionalna istorija, simboli i mitovi ključni za formiranje nacije. Smit kaže: *„Istorija nije poslatičarnica u kojoj njena deca mogu da „odaberu i mešaju“, ali nije ni nepromenljiva suština, niti naslage poredane jedna na drugu. Isto tako, nemoguće je jednostavno ne uzeti u obzir istoriju, kao što su mnogi nacionalisti i sami otkrili. Zadatak istraživača, kao i naroda, je taj da predstave odnos između nacionalne prošlosti i moderne nacije sa što većom preciznošću i na što ubedljiviji način“* (Smith, 1994:19). Obe ove postavke su usko povezane sa rađanjem novih država nastalih cepanjem Jugoslavije. Iz ove perspektive, ovi argumenti nisu suprotstavljeni, već se uzajamno dopunjuju. Balkanski narodi su svoje napore skoncentrisali na to da ponovo izmisle svoje sopstvene države, ali sa polazišta tradicija veoma ukorenjenih u nacionalnu metaistoriju. Dakle, da stvore jednu državu, jedan jezik i jednu kulturu, što je u direktnom sudaru sa konceptom Evrope koja počiva na raznolikosti država, jezika i kultura. Tako je to opisao srpski premijer Zoran Đinđić u Banja Luci, prilikom njegovog poslednjeg izlaganja pre nego što će biti ubijen: *„To je kao kada neko ima mapu na kojoj su*

*ucrtane sve ulice, ali je to mapa arheoloških nalazišta grada koji je postojao pre hiljadu godina.*¹² Oruđa iz prošlosti ne mogu da posluže da se reše štete nastale u sadašnjosti; tradicije pomažu da se uspostavi kontinuitet sa jednom mitskom prošlošću nacionalnog jedinstva da bi se dao kontinuitet životu — kao što bi to rekao Entoni Gidens — ali ta prošlost se suočava sa realnošću jednog sveta u kome su se tokom poslednjih decenija načini povezivanja suštinski promenili, izazivajući koliziju između poznatog kolektivnog nacionalnog identiteta i još slabašne građanske pripadnosti koja tek treba da se izgradi na jugoistoku Evrope.

Društveni zahtevi koji se nameću od tada sve su brojniji, a neizvesnost je postala ključni momenat koji prati samu egzistenciju. U odnosu na prethodni model, u kome je Jugoslavija pružala osećaj sigurnosti i stabilnosti (obrazovanje, posao i zdravlje), današnji svet je postao nepredvidiv. Oglašavanje, televizija, internet i nove telekomunikacije nude tako veliku ponudu koja je za većinu ljudi nesaglediva, kao i milione alternativa, što opet dovodi do stvaranja novih životnih potreba, obaveza i opcija koje, sve zajedno, dezorijentišu ljude. Podstiče se individualizam i život prestaje da ide utvrđenim tokom već se odvija stihijski, obeležen neodlučnošću i indiferentnošću. Odgovor nacionalizma na raspad Jugoslavije predstavljao je jednu koherentnu psihološku reakciju na sopstvenu istoriju i na neizvesnost koju je donela sadašnjost. Nacija se drži na okupu na osnovu svojih poznatih društvenih struktura koje pružaju osećaj sigurnosti i pripadanja: vera, porodica, brak, vrednosti, tradicije, „mi“ naspram onog samotnog „ja“... O tome govori Monserat Gibernau: „*Veliki uspeh nacionalizma leži u njegovoj sposobnosti da privuče i mobiliše društveno i politički raznolike slojeve. Ideja o jednom globalnom identitetu je daleko od toga da ima istu sposobnost i izgleda kao neka bleđa alternativa zapaljivoj nacionalnoj strasti*“ (Guibernau, 1996:149). Savremeni svet apeluje na nacionalizam, ali na takav nacionalizam koji će biti otvoren i inkluzivan i kadar da se uhvati u koštac sa stvarnošću, a da se pritom ne odrekne svoje prvobitne suštine. Da bez straha komunicira na evropskom nivou.

Važno je znati kada će se integrisati u EU zemlje kao što su Srbija, Crna Gora, Makedonija i Bosna i Hercegovina (računa se da je realan rok osam godina od otpočinjanja pregovora do integracije), ali i proceniti kakve su posledice ostavile na celu jednu generaciju godine u kojima su stotine hiljada mladih bile udaljene od evropskih tokova, pa čak i od sopstvenih suseda. Razumljiv je porast nacionalizma i približavanje veri kod najmlađe generacije u odnosu na vreme Jugoslavije (Gallup Balkan Monitor, 2010). Međutim, iskustvo EU trebalo bi da utiče da se krene u drugom pravcu, zato što favorizovanje Evrope ne znači zanemarivanje nacionalnih narativa, već njihovo smeštanje u jedan mnogo širi evropski kontekst društvene interakcije u kome ne postoji razlog da se identiteti osećaju ugroženima. Bojan, naš izmišljeni primer sa početka teksta, može da učini da budu kompatibilne činjenice da je on mladi student, zaljubljenik u fudbal, Beograđanin, Srbin i Evropljanin, a da

¹² „Od nacionalizma do patriotizma“. <http://pescanik.net/2009/03/od-nacionalizma-do-patriotizma/> (Konsultovano 15.08.2013)

pritom nijedan od ovih identiteta ne bude ugrožen. Tako Smit kaže da: „na konceptualnom nivou, kontradiktornosti između evropskog identiteta i postojećih nacionalnih identiteta su više prividne nego realne. Zavise prevashodno od tipa nacionalističke doktrine koja je na delu. [...] Ako, sa druge strane, prihvatimo ideju koja je više voluntaristička i pluralistička, i ako posmatramo naciju kao skup zajedničkih zakona i kulture na jednoj određenoj teritoriji, onda se te kontradiktornosti svode na minimum“ (Smith, 1992:56).

Činjenica da je nestanak Jugoslavije koincidirao sa procesom evropske integracije pruža ovom regionu dinamike potrebne za nacionalno redefinisane i jedno drugačije identitetsko povezivanje. Međutim, te dinamike nose neke kontradiktornosti. Zašto bi se promovisala nacionalna realnost 500 miliona ljudi (EU) kada nije bila moguća jedna druga, mnogo manje ambiciozna, od 22 miliona (Jugoslavija)? Zato što identifikacija sa Evropom ne samo da podrazumeva projektovanje sopstvenog identiteta, već je i njegov rezultat: afirmacija u očima spoljnog sveta je *conditio sine qua non* da bi se drugima predstavili, a samim tim i bili priznati. Iz interakcije se rađa svest, formira se i konsoliduje sopstveni identitet. Kao što su svojevremeno dokazivali Hana Arent ili Pol Riker, potrebno je stvarati zajedničke istorije da bi se izgradile političke zajednice, a baš evropska politička zajednica je ona u kojoj narodi mogu da se osećaju bezbednim pred svojim stvarnim i zamišljenim neprijateljima. Isto tako, nikada kao danas nacionalni identitet nije bio toliko prisutan, budući da se prikazuje preko društvenih mreža, sredstava informisanja, međunarodnih događaja i promotivnih kampanja u svetskim okvirima. Ne biti prisutan na ovim prostorima znači odreći se jednog velikog političkog i ekonomskog kapitala.

Niko nije teže osetio tu evropsku realnost tokom poslednje dve decenije od zemalja jugoistočne Evrope. Danas je više nego ikad budućnost neizvesna a sadašnjost zbrkana. U tom kontekstu, kreativni horizonti jedne pevačice kao što je Amina Medunjanin dobijaju veliki značaj zato što su okrenuti onom što je univerzalno i što spaja ljude, što prevazilazi granice etničke skučenosti i što gradi mostove koji, povezujući dve obale, ne isključuju da te iste obale i dalje stoje čvrsto na svom mestu, na jednoj i na drugoj obali. Naime, pored muzičkog talenta, verovatno je ključ njenog uspeha bio taj što je umela da prevaziđe granice sopstvenog identiteta, a da pritom njeni kontakti sa drugim identitetima ne poremete ni sklad ni izvornost njenih melodija koje, u krajnjoj liniji, zadržavaju svoju nespornu lokalnu obojenost.

BIBLIOGRAFIJA

- Alter, Karen J. and Steinberg, David. (2007). „The Theory and Reality of the European Coal and Steel Community“, u: Working paper n° 07-001. The Roberta Buffett Center for International and Comparative Studies Northwestern University.

- Bechev, Dimitar. (2012). „The Periphery of the Periphery: The Western Balkans and the Euro crisis“. European Council on Foreign Relations (ECFR).
- Beetham, D. and Lord, C. (1998). „Identity: Who are the People?“, u: Weale, A. and Nentwich, M. (Ed.), *Political Theory and the European Union: Legitimacy, Constitutional Choice and Citizenship*. London: Routledge.
- Fligstein, Nigel. (2008). *Euroclash. The EU, European Identity, and the Future of Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Fontaine, Pascal. (2000). *A New idea for Europe: The Schuman Declaration-1950-2000* (Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities).
- Guibernau, Monserrat. (1996). *Los nacionalismos*. Barcelona: Ariel.
- Haas, E. (1964). *Beyond the Nation State: Functionalism and International Organization*, Stanford CA: Stanford University Press.
- Haas, E. (1958). *The Uniting of Europe*, Palo Alto: Stanford University Press.
- Lazić, Mladen. (2003). „Serbia: a part of both the east and the west?“. Beograd: Sociologija, Vol. XLV, n° 3. Deo projekta: “The Socio-Economic Culture of Eastern Europe in the Enlarged Union: an Asset or a Liability?”
- Tepšić, Goran. (2012). „Nacionalni identitet i (zlo)upotreba „drugog““. Beograd: Godišnjak FPN.
- Mungiu-Pippidi, Alina. (2003). „Seeking the virtuous circle: Migration and development in the Balkans“, u: Grečić, Vladimir. (2006). *Visa policy and the Western Balkans*. Institute of International Politics and Economics. European Movement in Serbia. Group 484.
- „Od nacionalizma do patriotizma <http://pescanik.net/2009/03/od-nacionalizma-do-patriotizma/>. Konsultovano 15.08.2013.
- Pavlović, Vukašin. (Ed.). (2006). „Problems of identities in the Balkans“. Belgrade: Anglo-Serbian Society.
- Smith, Anthony. (1994). „Gastronomy or geology? The role of nationalism in the reconstruction of nations“, u: *Nations and Nationalism*, no. 1: 3-23.
- Smith, Anthony. (1992). „National identity and idea of European unity“, u: *International Affairs* 68 I.
- Spencer, Metta. (1991). „Politics Beyond Turf: Grassroots Democracy in the Helsinki Process“. *Bulletin of Peace Proposals*, 22, n° 4, pág. 427-435. U: Lipset, Seymour. M., (1996). „Repensando los requisitos sociales de la democracia“, u: <http://www.cholonautas.edu.pe/modulo/upload/lipset.pdf>.
- Štiks, Igor. (2010). *A Laboratory of Citizenship: Shifting Conceptions of Citizenship in Yugoslavia and its Successor States*. CITSEE Working Paper Series 2010/02 Edinburgh, Scotland, UK, u: Skalník Leff, Carol. (1999). *Democratization and Disintegration in Multinational States: The Breakup of the Communist Federations*. *World Politics*, 51 (2): 205-235.

- „We were all close to go crazy“, u:
<http://www.theguardian.com/music/2007/may/24/classicalmusicandopera.worldmusic>. Konsultovano 12.07.2013.
- Žižek, Slavoj. (2010). „Lacania and the Balkans „Real““, u: Bjelić, Dušan (2011). *Normalizing the Balkans: geopolitics of Psychoanalysis and Psychiatry*. Wey Court East: Ashgate Publishing Limited.